

РОЗДІЛ 1 «ТРУДОВЕ ПРАВО» ТА «ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ»

УДК 349.2

DOI: 10.32751/2617-5967-2024-04-01

Багрій В.А.*старший науковий співробітник
Науково-дослідного інституту публічного права,
кандидат юридичних наук***НЕДОЛІКИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ
НОТАРІУСІВ В УКРАЇНІ**

У статті здійснено загальнотеоретичний аналіз недоліків правового регулювання соціального захисту нотаріусів в Україні. Обґрунтовано, що нотаріуси виконують функції суспільного значення, однак їхній соціальний захист залишається значною мірою фрагментарно врегульованим. Наведено позиції науковців щодо недоліків, прогалів та проблем соціального захисту нотаріусів. Розглянуто окремі аспекти правового регулювання, пов'язані з обмеженим доступом нотаріусів до соціального страхування, відсутністю спеціальних пенсійних програм та неузгодженістю чинного законодавства.

Основними недоліками правового регулювання соціального захисту нотаріусів названо нечіткість їхнього соціально-правового статусу, обмежений доступ до соціального страхування, відсутність спеціальних пенсійних програм, застарілість та непослідовність законодавства.

На основі проведеного аналізу запропоновано законодавчі ініціативи щодо удосконалення правового регулювання соціального захисту нотаріусів, зокрема шляхом створення окремої глави у Законі України “Про нотаріат” під назвою “Соціальний захист нотаріусів”, яка регламентуватиме систему соціальних гарантій цієї категорії осіб.

Ключові слова: *недоліки, нотаріус, правове регулювання, соціальний захист, соціальне забезпечення, нотаріальна діяльність.*

In the article a general theoretical analysis of the shortcomings of the legal regulation of social protection of notaries in Ukraine is provided. It is substantiated that notaries perform functions of public importance, however, their social protection remains largely fragmentarily regulated. The positions of scientists on the shortcomings, gaps and problems of social protection of notaries are presented. Certain aspects of legal regulation related to the limited access of notaries to social insurance, the lack of special pension programs and the inconsistency of current legislation are considered.

The main shortcomings of the legal regulation of social protection of notaries are the vagueness of their socio-legal status, limited access to social insurance, the lack of special pension programs, obsolescence and inconsistency of legislation.

Based on the analysis, legislative initiatives are proposed to improve the legal regulation of social protection of notaries, in particular by creating a separate chapter in the Law of Ukraine “On Notaries” entitled “Social Protection of Notaries”, which will regulate the system of social guarantees for this category of persons.

Keywords: *shortcomings, notary, legal regulation, social protection, social security,*

notarial activities.

Постановка проблеми. Нотаріуси відіграють фундаментальну роль у забезпеченні юридичної визначеності, стабільності цивільного обігу та захисту прав громадян. Виконуючи функції, які мають суспільну значущість, нотаріуси забезпечують юридичну достовірність правочинів, посвідчують факти, що мають правові наслідки, та виступають гарантами законності у сфері цивільних, сімейних, спадкових, корпоративних та інших правовідносин. Попри значний правовий вплив та відповідальність, їх соціальний захист залишається значною мірою нерегульованим або здебільшого фрагментарно врегульованим, що зумовлює актуальність наукового аналізу даної проблематики.

Наявні на сьогодні прогалини правового регулювання соціального захисту нотаріусів потребують комплексного наукового дослідження з метою їх глибокого розуміння та пошуку законодавчих шляхів щодо їх вирішення. У зв'язку з цим, аналіз сутності недоліків чинного правового регулювання соціального захисту нотаріусів та формування їх переліку стає надзвичайно актуальним. Дослідження та характеристика прогалин сприятиме розробці законодавцем обґрунтованих напрямів оптимізації даної сфери.

Стан дослідження. Тематика правового регулювання соціального захисту нотаріусів залишається поверхнево висвітленою у вітчизняній юридичній науці. Окремі аспекти цього питання розглядаються в контексті загального соціального забезпечення самозайнятих осіб, однак комплексні дослідження, що системно аналізують правові прогалини, практичні виклики та потенційні напрями реформування соціального захисту нотаріусів, є обмеженими. Значний внесок у розробку питань соціального захисту нотаріусів зробили наступні вчені: В.М. Андріїв, В.С. Венедіктов, О.Г. Буглак, Т.Л. Жовнір, М.І. Іншин, Х.М. Маркович, О.Ю. Пилипенко, О.Г. Серeda, С.О. Сільченко, Д.І. Сіроха, Ю.І. Таракан, В.С. Тарасенко, Г.О. Яковлева, О.М. Ярошенко та інші. Не применшуючи значення наукового доробку перелічених науковців, в українському правовому полі досі відсутній комплексний підхід до аналізу недоліків правового регулювання соціального захисту нотаріусів, що зумовлює актуальність здійснення системного загальнотеоретичного аналізу.

Метою статті є загальнотеоретична характеристика недоліків правового регулювання соціального захисту нотаріусів в Україні.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі особливу увагу приділяють економіко-правовому статусу самозайнятих осіб, зокрема тим, хто здійснює незалежну професійну діяльність. Незважаючи на те, що фізичні особи – підприємці беззаперечно належать до суб'єктів господарювання, самозайняті особи, включаючи нотаріусів, займають проміжне становище між підприємницькою діяльністю та виконанням публічно-правових функцій. Їхня діяльність характеризується певними спільними рисами з господарською діяльністю, зокрема: надання послуг або виконання робіт для задоволення потреб інших осіб; платний характер взаємодії, що передбачає отримання винагороди за надані послуги; високий рівень професіоналізації, оскільки діяльність нотаріусів здійснюється відповідно до встановлених кваліфікаційних вимог; поєднання приватних і публічних інтересів, оскільки, незважаючи на самостійний характер діяльності, нотаріуси виконують суспільно значущі функції; жорстке державне регулювання, що передбачає необхідність отримання спеціальних дозволів, сертифікатів та дотримання встановлених

правових норм [1, с. 128].

Очевидно, що для окремих категорій самозайнятих осіб поєднання професійної діяльності з господарською активністю є юридично неприпустимим, що особливо актуально для нотаріусів [2, с. 235]. Так, відповідно до частини 4 статті 3 Закону України «Про нотаріат», нотаріус підпадає під жорсткі законодавчі обмеження, які унеможливають його участь у підприємницькій діяльності, адвокатській практиці, заснуванні адвокатських об'єднань, а також у державній службі чи службі в органах місцевого самоврядування. Крім того, нотаріус не може працювати у штаті інших юридичних осіб або виконувати іншу оплачувану роботу, за винятком чітко визначених законом видів діяльності: функцій медіатора, викладацької, наукової, творчої діяльності, реєстрації у сфері електронних довірчих послуг, а також участі у професійному самоврядуванні нотаріусів [3].

Як вірно зазначає Т. Пристай, компетенція нотаріуса виникає не із власної ініціативи, законодавчо передбачено перелік рішень, які він має право виконувати, законодавчо встановленні обмеження виконавчими округами щодо його територіальної компетенції. Приватний нотаріус не може самостійно встановлювати розмір винагороди за вчинення виконавчих дій [4, с. 58-59]. Відповідно, наведене вище вказує на те, що нотаріуси не підпадають під дію загальнообов'язкового державного соціального страхування у частині виплат у разі тимчасової втрати працездатності, професійних ризиків чи безробіття. Відсутність механізму компенсації у цих випадках підвищує соціальну вразливість нотаріусів, що не відповідає принципам правової та соціальної держави.

Нотаріуси позбавлені можливості участі у спеціальних державних пенсійних програмах на рівні з державними службовцями та іншими категоріями осіб, які виконують важливі функції для держави, наприклад, судді. Нотаріуси, здійснюючи свою діяльність, можуть сплачувати внески до загальної пенсійної системи, проте її умови не враховують особливості професійної діяльності, зокрема високий рівень професійної відповідальності та специфічні вимоги до кваліфікації.

К.В. Гнатенко серед недоліків правового регулювання соціального захисту виділяє те, що нотаріуси, як і будь-які категорії зайнятого населення мають повне право на соціальні гарантії згідно положень Основного Закону та соціального законодавства загалом, проте на практиці виявляється так, що вони повинні самостійно піклуватися про свій соціальний захист в частині соціального страхування як на загальнообов'язковій, так і на добровільній основі [5, с. 140]. Вказане свідчить про те, що вони несуть індивідуальну відповідальність за власне соціальне страхування, як у форматі загальнообов'язкової участі, так і через добровільні програми, що суттєво знижує рівень їхньої соціальної захищеності та суперечить принципам соціальної справедливості й рівності у доступі до гарантованих державою соціальних благ. Виходячи з цього, можна зауважити, що така ситуація зумовлює виникнення парадоксального правового явища: нотаріуси, які є носіями важливих публічно-правових функцій державного значення, перебувають у значно менш вигідних соціально-економічних умовах порівняно з державними службовцями або працівниками приватного сектору.

Зважаючи на недоліки сучасного стану правового регулювання соціального захисту нотаріусів, вірно вказує О.Г. Буглак, що при формуванні державної політики щодо окреслення соціальних гарантій нотаріусів, мають бути враховані наступні чинники:

по-перше, доцільність застосування тих чи інших соціальних гарантій для нотаріусів

у певних умовах. Фактично, це означає, що розроблення системи соціальних гарантій має враховувати інтереси самих представників нотаріату та здійснюватися саме на основі їх потреб у соціальному захисту у певному чітко визначеному напрямку, а не шляхом простого нецільового закріплення таких гарантій без їх детального вивчення важливості та необхідності;

по-друге, враховуючи те, що соціальні гарантії фінансуються за рахунок Державного бюджету повинно бути враховано й фінансові можливості держави щодо їх впровадження та подальшого фінансування. Має бути розуміння того, що це є не якась фрагментарна допомога щодо здійснення соціального захисту нотаріуса, а безпосередньо чітка та цілеспрямована політика держави у вказаній сфері. Науковець наголошує на гарантії того, що вказаний процес не зашкодить іншим процесам, в тому числі й у питаннях розвитку економіки держави;

по-третє, можливість держави здійснити запровадження та реальне застосування тих чи інших соціальних гарантій, в тому числі й шляхом їх фінансування, створення реальних та ефективних механізмів їх виконання;

по-четверте, соціальні гарантії мають бути співрозмірними із тими ризиками, які несуть нотаріуси при виконанні покладених на них обов'язків. Тобто мається на увазі те, що соціальні гарантії нотаріусів мають не тільки забезпечувати належний рівень соціального захисту та соціального забезпечення, а й відповідати тим ризикам, які можуть супроводжувати діяльність нотаріуса [6, с. 90-91].

С. О. Сільченко та О. Г. Серeda у контексті недоліків правового регулювання соціального захисту нотаріусів наголошують, що механізм соціального захисту самозайнятих осіб, зокрема тих, хто здійснює незалежну професійну діяльність, потребує кардинального законодавчого та нормативного переосмислення. Особливо це стосується нотаріусів, які перебувають у специфічному правовому положенні, виконуючи водночас публічні функції державного значення та залишаючись поза межами стандартних соціальних гарантій [2, с. 240]. Діюче законодавство України у сфері соціального забезпечення фактично створює для нотаріусів ситуацію юридичної та соціальної невизначеності, що особливо гостро проявляється у питаннях захисту від безробіття.

Сьогодні нормативно-правове поле не містить чітких критеріїв і механізмів, які б дозволяли нотаріусам безперешкодно набувати статус безробітного та, відповідно, отримувати передбачені соціальні виплати. Відповідний стан речей спричиняє дискреційний підхід з боку державних органів, включаючи органи соціального захисту, центрів зайнятості та судів, які часто по-різному трактують статус нотаріуса в контексті втрати доходу від професійної діяльності. Відсутність єдиного нормативно визначеного алгоритму встановлення факту безробіття для нотаріусів призводить до численних судових спорів, неоднозначних судових рішень та загалом знижує рівень довіри до державної політики соціального захисту. Тому, необхідно чітко визначити підстави для надання нотаріусам статусу безробітного, включаючи форс-мажорні обставини (військовий стан, природні катаклізми, пандемії тощо), економічні кризи, суттєві зміни у законодавстві, що впливають на доходність нотаріальної діяльності, а також інші випадки, коли нотаріус об'єктивно втрачає здатність отримувати доходи від своєї професійної діяльності.

Тож, підсумовуючи, можемо резюмувати, що до основних недоліків правового регулювання соціального захисту нотаріусів можна віднести: 1) нечіткість (розмитість) соціально-правового статусу нотаріусів; 2) обмежений доступ до соціального страхування;

3) відсутність спеціальних пенсійних програм для нотаріусів; 4) застарілість законодавства; 5) непослідовність правового регулювання соціального захисту нотаріусів.

Виходячи з цього, з метою оптимізації правового регулювання соціального захисту нотаріусів вважаємо за доцільне розробити окрему главу у Законі України “Про нотаріат”, яка називатиметься “Соціальний захист нотаріусів” і яка міститиме комплексне правове регулювання соціальних гарантій для цієї категорії осіб. Дана глава повинна бути спрямована на системне визначення чітких механізмів забезпечення соціального захисту нотаріусів, які враховуватимуть їх особливий правовий статус як незалежних професіоналів, що виконують державні функції. Доцільно включити до цієї глави максимально конкретизовані правові положення щодо пенсійного й медичного забезпечення нотаріусів, а також соціального страхування і компенсаційних виплат від держави. У сукупності це дозволить сформувати більш ефективну та стабільну систему соціального захисту нотаріусів, що відповідатиме високим соціально-правовим європейським стандартам.

Висновки. Отже, можемо зробити висновок, що відсутність цілісної концепції правового регулювання соціального захисту нотаріусів свідчить про системні недоліки у чинній нормативно-правовій базі, що потребують комплексного реформування. Зважаючи на застарілість, розмитість та непослідовність законодавства, комплексне вдосконалення правового регулювання соціального захисту нотаріусів є необхідною умовою для забезпечення їхньої професійної стабільності, соціальної захищеності та належного рівня правової визначеності.

Таким чином, удосконалення правового регулювання соціального захисту нотаріусів потребує системного та комплексного підходу, що враховуватиме поєднання їхнього самозайнятого статусу та виконання державних функцій, забезпечуючи справедливий рівень соціальних гарантій відповідно до європейських соціально-правових стандартів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пашков В. Діяльність суб'єктів господарювання як об'єкт правового регулювання: проблема кваліфікації. Вісник Академії правових наук України. 2011. № 1 (64). С. 124–134.
2. Сільченко С. Серета О. Проблеми соціального захисту самозайнятих осіб щодо забезпечення на випадок безробіття. Юридичний вісник. 2024. № 3. С. 234-243.
3. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 р. № 3425-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 39. Ст. 383.
4. Пристай Т. Самозайняті особи як суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 11. С. 57-60.
5. Гнатенко К.В. Соціальні гарантії як елемент системи соціального захисту самозайнятих осіб. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. 2016. Вип. 2(1). С. 138-140.
6. Буглак О.Г. Щодо визначення сутності поняття соціальні гарантії нотаріусів в Україні. Соціальне право. 2021. № 3. С. 86-92.